

Europos mokyklos

Europos mokyklų generalinio sekretoriaus biuras

Nuoroda : 2005-D-481-It-4

Originalas : LT

LIETUVIŲ KALBOS (I KALBOS) PROGRAMA – PRADINIAM IR VIDURINIAM UGDYMIUI

Patvirtinta Europos mokyklų valdytojų tarybos posėdyje, vykusiame balandžio 25-26 ir 27 d.posėdis Liuksemburge

---

Įsigalioja nuo 2005 metų rugsėjo

LIETUVIŲ KALBOS, KAIP PIRMOSIOS KALBOS, PROGRAMA

TURINYS Content

1	ĮVADAS	Introduction	3
2	TIKSLAI	Objectives	3
2.1	Bendrieji tikslai	General objectives	3
2.2	Specifiniai tikslai	Specific objectives	3
3	PRADINIO UGDYMO PROGRAMA	Syllabus for Primary school	4
3.1	Uždaviniai	Goals	4
3.2	Vertybinės nuostatos	Valuable attitudes	5
3.3	Didaktinės nuostatos	Didactical attitudes	5
3.4	1-2 klasių ugdymo turinys	Content for 1-2 year	6
3.5	3-4 klasių ugdymo turinys	Content for 3-4 year	6
3.6	5 klasės ugdymo turinys	Content for 5 year	7
3.7	Gebėjimai ir pasiekimai	Skills, abilities, achievements	9
4	VIDURINIO UGDYMO PROGRAMA	Syllabus for Secondary school	10
4.1	Uždaviniai	Goals	10
4.2	Vertybinės nuostatos	Valuable attitudes	10
4.3	Didaktinės nuostatos	Didactical attitudes	11
4.4	1 klasės ugdymo turinys	Content for 1 year	12
4.5	2-3 klasių ugdymo turinys	Content for 2-3 year	14
4.6	4-5 klasių ugdymo turinys	Content for 4-5 year	16
4.7	Gebėjimai ir pasiekimai	Skills, abilities, achievements	17
4.8	6-7 klasių ugdymo turinys	Content for 6-7 year	18
4.9	Gebėjimai ir pasiekimai	Skills, abilities	20
5	VERTINIMAS	Assessment	21

1. ĮVADAS

Lietuvių kalbos, kaip pirmosios kalbos, programa parengta specialiai Europos mokyklose besimokantiems mokiniams, kurių gimtoji kalba – lietuvių kalba. Rengiant programą siekta suderinti galiojančių Lietuvoje Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų lietuvių kalbos dalies tikslus, uždavinius, nuostatas, turinį ir ugdytinius gebėjimus su esminėmis Europos mokyklos nuostatomis, tikslais bei specifika.

Lietuvių kalbos programa pritaikyta Europos mokyklos struktūrinėms pakopoms, kurios skiriasi nuo Lietuvos mokyklos struktūros, todėl Pradine mokykla vadinami 1-5 mokymo metai, Vidurine mokykla vadinami 6-12 mokymo metai.

Programos turinys pateikiamas kas dveji metai, tik 5-ųjų mokymo metų (paskutinių pradinės mokyklos) ir 6-ųjų mokymo metų (pirmųjų vidurinės mokyklos) pateikiamas vieneriems metams, kadangi tai yra tam tikri pereinamieji metai tarp mokymosi pakopų.

Programa parengta atsižvelgiant į Europos mokyklose skiriamą pamokų skaičių gimtajai kalbai, todėl kai kuriais atvejais yra siauresnė nei nacionalinė lietuvių kalbos programa. Programos turinyje siekta aktualizuoti kai kuriuos aspektus, susijusius su Lietuvos istorija, kad mokiniai, besimokantys Europos mokyklose, grįžę į Lietuvą lengviau išsilygintų ugdymo turinio skirtumus. Rengiant programą atsižvelgta ir į tai, kad kitus mokomuosius dalykus mokiniai kol kas mokosi ne lietuvių kalba, todėl lietuvių kalbos ugdymas vyksta tik per lietuvių kalbos pamokas, tačiau iš kitos pusės bendroji kalbinė kompetencija ugdoma mokantis ir kitų kalbų.

2. TIKSLAI

Bendrieji tikslai

Bendrieji tikslai yra tie patys visoms Europos mokyklos programoms. Išskirtini du pagrindiniai tikslai: suteikti mokiniui būtinų dalykinių žinių ir ugdyti mokinių asmenines savybes, įgalinančias juos veikti platesniame socialiniame ir kultūriniame kontekste. Formalusis dalykinis mokymas susijęs su žinių ir supratimo, idėjų ir dalykinių gebėjimų perteikimu. Mokinys turi išmokyti aprašyti, interpretuoti, vertinti ir taikyti dalyko žinias. Asmenybės ugdymas sietinas su dvasiniu, moraliniu, socialiniu ir kultūriniu kontekstais. Tai apima mokinio supratimą, kaip tinkamai elgtis, aplinkos, kurioje mokiniai mokosi ir gyvena, suvokimą ir asmeninio identiteto ugdymąsi.

Šie du svarbiausi tikslai yra neatsiejami ugdant ir stiprinant mokinių suvokimą apie Europos kultūrų įvairovę. Šis įsisąmoninimas ir patirtis apie bendrą Europos gyvenimą turėtų būti pagarbos kiekvienos Europos šalies kultūrai ir galimybės išsaugoti savo asmeninį identitetą pavyzdžiu.

Specifiniai tikslai

Kalbų mokymas ir ugdymas yra vienas iš išskirtinių Europos mokyklos bruožų. Ypatingas dėmesys skiriamas gimtosios kalbos (L1) ugdymui ir mokymui kaip kalbinio, kultūrinio ir tautinio identiteto pagrindui, įgalinančiam ne tik pažinti savo kalbą, kultūrą ir kraštą, bet ir padedančiam tarptautinėje aplinkoje geriau suvokti save ir kitus, pažinti savo ir kitas kalbas, jų įvairovę, suvokti Europos tautų kultūrų įvairovę ir panašumus.

Specifiniai gimtosios kalbos ugdymo tikslai yra artimi visoms mokyklos pakopoms, tačiau skiriasi, atsižvelgiant į mokinių amžių.

Svarbiausia gimtosios kalbos kaip mokomojo dalyko paskirtis pirmuosius 10 mokymo metų – komunikacinės vaiko kompetencijos ugdymas. Komunikacija suprantama kaip gebėjimas reikšti, suvokti ir interpretuoti mintis, jausmus, faktus žodžiu ir raštu įvairiuose socialiniuose kontekstuose. Komunikacinė kompetencija sudaro prielaidas kiekvieno moksleivio visaverčiam asmeniniam gyvenimui, sėkmingam mokymuisi, profesinei bei visuomeninei veiklai. Siekiama išugdyti asmenį, gebantį gimtąja kalba perimti praeities (tautos ir pasaulio) kultūros paveldą, susivokiantį dabarties gyvenime, gebantį aktyviai, atsakingai dalyvauti kuriant kultūros vertybes. Kalbos ugdymas yra glaudžiai susijęs ne tik su asmenybės formavimusi, bet ir su tautinio tapatumo raida.

Vidurinės mokyklos 6-7 klasių moksleiviai jau pajėgia stebėti, analizuoti ir suvokti, kaip kalba funkcionuoja visuomenėje. Šiame konkrece apibendrinama kalbos vartojimo patirtis bei žinios apie kalbą *teksto* lygmeniu (teksto lingvistika). Moksleiviai suvokia kalbinių susitarimų, kurių laikomasi kuriant sakytinius ir rašytinius tekstus, kultūrinę prigimtį. Jie suvokia, kaip kalbos vartojimo būdai priklauso nuo tikslų ir komunikacijos būdo, teksto tipo, adresato ir adresanto santykių, jų socialinės, kultūrinės patirties. Moksleiviai diskutuoja apie visuomenės raidos ir technologijų įtaką kalbai bei kalbinei komunikacijai, mokosi kritiškai vertinti idėjų ar informacijos patikimumą, populiarumą, šališkumą. Tokia patirtis labai svarbi ugdant kritišką, sąmoningą visuomenės pilietį.

Sėkmingai, kūrybiškai savo kultūroje gali skleisti asmenybė, pažįstanti kultūros tradicijas. Lietuvių literatūros tradicijos vaizdą moksleiviai turėtų susidaryti skaitydami ir nagrinėdami iškiliausius kūrinius, aptardami kūrėjo, kūrybos ir kultūros sąsajas. Per konkrečių kūrinių analizę ir kontekstų komentarus susipažįstama su svarbiausiomis Lietuvos ir Europos literatūros epochomis, srovėmis, stiliais, esmingiausiomis literatūros teorijos sąvokomis. Siekiama atskleisti kūrinių ryšį su literatūrine epocha (srove), jos vertybėmis ir stilistika, kultūrinėmis ir literatūrinėmis tradicijomis. Tekstas interpretuojamas, atskleidžiant išreikštąsias ir numanomas prasmes.

Greta grožinės literatūros kūrinių skaitomi ir negrožiniai tekstai, kuriuose aptariama tematika, problematika, mokslinio, eseistinio kalbėjimo ir kalbos ypatumai, tekstų sandara (raiškos būdai), kultūrinis jų kontekstas, numanomas adresatas bei rašymo tikslai. Gretinami tos pačios problematikos grožiniai ir negrožiniai tekstai, jų pavyzdžiais grindžiami kalbos raiškos skirtumai.

Literatūrinis ugdymas apima ir svarbiausius šiuolaikinio literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo reiškinius (knygų pasiūla, periodinė spauda, televizija, radijas, teatras, kinas). Drauge su moksleiviais (ir jų artimaisiais) numatyti galimybės dalyvauti literatūriniame ir kultūriniame gyvenime (ar jį stebėti), kad jie patys sąmoningai siektų asmeniškai prasmingo rezultato - išsiugdyto poreikio skaityti patiems ir domėtis, stebėti, kaip literatūra „gyvena“, kaip ją perskaito ir interpretuoja šiandieninė visuomenė.

3. PRADINIO UGDYMO PROGRAMA

3.1. Uždaviniai

- Ugdyti(s) sakytinę kalbą: moksleivio gebėjimą bendrauti su bendraamžiais ir kitais savo aplinkos žmonėmis, mokyti(s) juos išklausti ir prasmingai bei taisyklingai kalbėti.
- Ugdyti(s) rašytinę kalbą: išmokyti naudotis rašytiniais šaltiniais, išugdant sklandaus ir sąmoningo skaitymo įgūdžius; mokyti reikšti mintis ir jausmus rašytine kalba, sudarant aiškios, estetiškos rašysenos bei taisyklingos rašybos įgūdžius.
- Auginti skaitytoją, jaučiantį skaitymo malonumą: turintį estetinę nuovoką, suprantantį meno kūrinyje iškeliamas dvasines vertybes bei kalbos grožį; suvokiantį mokslo populiarosios, periodinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių svarbą ir nuolat jaučiantį poreikį semtis iš jų žinių, gebantį savarankiškai rasti reikiamą informaciją bei tikslingai ja naudotis.

- Mokyti(s) lietuvių kalbos, laipsniškai atskleidžiant fonetinę ir gramatinę jos sandarą, gimtosios kalbos reikšmę tautos ir asmens gyvenime, santykį su moksleivio tarpe, kalbine aplinka; skatinti vaiko norą domėtis kalba ir ugdyti poreikį tobulinti savo kalbą.
- Įgyti elementarų suvokimą apie žmonių gyvenimą praeityje ir dabartyje, bendriausią nuovoką apie geografinę aplinką.
- Išsiugdyti pagarbų požiūrį į gimtojo krašto ir kitų kraštų gamtą, kultūrą ir tradicijas.

3.2. Vertybinės nuostatos

Ugdant gimtąją kalbą visų pirma formuojamos bendrosios vertybinės nuostatos: pagarba asmeniui, demokratinės visuomenės tradicijoms, Tėvynės meilė, sąžiningumas, pareigingumas ir kita. Įgyjant kalbinę kompetenciją ugdomos ir specifinės vertybinės nuostatos:

- pagarba gimtajai kalbai, tautos kultūrai, tradicijoms ir tolerancija kitoms kalboms ir tautoms;
- nusiteikimas mokytis gimtosios kalbos: poreikis kalbėti gražia kalba, siekis tobulinti savo šnekamąją bei rašomąją kalbą;
- nuoširdus kalbinis bendravimas su bendraamžiais ir suaugusiais: mokėjimas išklaudyti kitą, gerbti jo nuomonę, ginant savo požiūrį neužgauti savo ir kitų orumo;
- nusiteikimas būti aktyviu skaitytoju, suvokiančiu, kas gera ir kas bloga, kas gražu ir kas negražu.

3.3. Didaktinės nuostatos

Kalbos ugdymas pradinėje mokykloje grindžiamas šiomis didaktinėmis nuostatomis:

- **Interpretacijos nuostata.** Ir mokytojas, ir moksleivis šiandieninėje mokykloje yra savarankiškos, kūrybiškos asmenybės, gebančios savaip prasmingai remtis įvairiais ugdymo turinio šaltiniais, t. y. juos interpretuoti, o ne pažodžiui atkartoti.
- **Vaiko ir mokytojo bendradarbiavimas.** Moksleivis yra visateisis ugdymo proceso dalyvis. Mokytojas siūlo įvairią informaciją, mokymosi stilių, suteikdamas moksleiviams galimybę rinktis. Per gimtosios kalbos pamoką vyrauja mokytojo ir moksleivio, moksleivio ir skaitomo teksto, moksleivio su pačiu savimi dialogas.
- **Kiekvienas moksleivis yra individualus.** Mokytojas, gerai pažindamas kiekvieną moksleivį, taiko ir siūlo tinkamiausią jam mokymo(si) būdą, skatina kiekvieno kalbinę saviraišką.
- **Džiaugsmo ir sėkmės nuostata.** Kiekvieno individo mokymosi rezultatai ir sėkmė priklauso nuo motyvacijos. Kuo daugiau domimasi kalba, tuo lengviau, džiaugsmingiau ji išmokstama. Tikima sėkme, o iš nesėkmių (pavyzdžiui, rašybos klaidų) mokomasi.
- **Mokymosi mokytis nuostata.** Mokytojo padedamas, moksleivis suvokia, kaip mokomasi kalbos: geba naudotis literatūra kaip kalbos ugdymosi šaltiniu ir stimuliu kūrybai; randa reikiamą informaciją žodynuose, enciklopedijose, vadovėliuose; geba naudotis vadovėlio ir kitos mokomosios medžiagos tekstu; ko nors nežinodamas moka paklausti mokytojo.
- **Kalbos ugdymosi ir asmenybės brendimo neatsiejamumas.** Humanistinėmis vertybėmis pagrįstas kalbos ugdymo turinys, tinkamai organizuotas ugdymo procesas brandina moksleivio asmenybę, kita vertus, ir moksleivis, kaip visateisis ugdymo proceso dalyvis, daro įtaką ir kalbos ugdymo turiniui, ir pačiam ugdymo(si) procesui.
- **Literatūros ir kalbos ugdymo integravimas.** Ir mokytojas, ir moksleivis turėtų suprasti, kad gryniausias, skaidriausias kalbos ugdymo(si) šaltinis šiandien yra tautosaka ir geriausi gimtosios literatūros rašytojų kūriniai.
- **Praktinės kalbinės veiklos nuostata.** Kalbėti mokomasi kalbant, skaityti - skaitant, rašyti - rašant, t. y. pradinukas turi kuo daugiau kalbėti, skaityti, rašyti, o ne atmintinai mokytis taisyklių.

3.4. 1-2 klasių ugdymo turinys

Kalbinis ugdymas

Pokalbiai apie tai, kodėl reikia mokytis lietuvių kalbos.

Mokymas(is) reikšti savo mintis, jausmus, pokalbiai su bendraamžiais ir mokytoju vaikams aktualiomis (pačių pasirinktomis ar mokytojo pasiūlytomis) temomis. Pasakojimai apie vaikui gerai pažįstamus dalykus.

Pasakų klausymas, sekimas, inscenizavimas. Eilėraščių deklamavimas.

Kalbos garso samprata. Lietuvių kalbos garsai: balsiai, priebalsiai, dvibalsiai. Garsinė žodžio analizė. Taisyklingas garsų tarimas.

Raidė - garso ženklas. Supažindinimas su lietuvių kalbos spausdintinėmis ir rašytinėmis raidėmis. Skaitymo ir rašymo įgūdžių sudarymas ir tobulinimas.

Rengimasis suvokti kalbos dalis (veiksmų, daiktų, požymių pavadinimai). Mokinio kalbos žodyno plėtimas. Žaidimai žodžiais.

Žodžių, kurių rašyba nesiskiria nuo tarimo, rašymas. Vardų rašymas didžiąja raide. Nosinių raidžių, -e (kur?, kame?) žodžio gale rašymo pradžia. Sakinio ribų žymėjimas.

Pradinis supažindinimas su pasakojimu, įvairių pasakojimų kūrimas.

Spontaniški kūrybiniai darbai pagal vaiko galimybes.

Literatūrinis ugdymas

Pokalbiai apie knygą, kodėl žmonės skaito knygas. Orientavimasis knygų pasaulyje: supažindinimas su knygos autoriumi, pavadinimu, dailininku. Mokymas pasirinkti knygą. Mokymas(is) skaityti knygą vienam ir kartu su draugu.

Įvairių tautosakos, grožinės literatūros kūrinių, dalykinių tekstų skaitymas. Pratinimas pajauti meninio kūrinio estetinę ir etinę vertę. Eiliuoto ir prozos kūrinio skirtumų suvokimas, poezijos kalbos skambesio girdėjimas. Žaidimai žodžiais panaudojant tautosakos ir grožinės literatūros kūrinius. Kūrybinių darbų rašymas, mokytojui padedant pasirinkti temą, sudaryti planą ir kt.

Socialinio ugdymo elementai

Skaitant tekstus ir kalbantis aptartina šeima (istorija, tradicijos, giminė), parodytina, kaip pažįstame praeitį (paskojimai, dokumentai, nuotraukos, žemėlapiai, sendaikčiai ir kt.).

3.5. 3-4 klasių ugdymo turinys

Kalbinis ugdymas

Kalba - tautos istorijos, kultūros atspindys. Kitų kalbų įtaka lietuvių kalbai anksčiau ir dabar.

Mokymasis dalyvauti dialoge: pradėti pokalbį, jį tęsti, paklausti, atsakyti į klausimą atsižvelgiant į adresatą ir situaciją.

Pasakojimai apie save ir kitus rimtai, dalykiškai ir pašmaikštauja. Tikroviški ir pramanyti pasakojimai. Nesudėtingo pasakojamojo teksto atpasakojimas.

Sklandus, sąmoningas ir pagal vaiko galimybes raiškus teksto skaitymas.

Mišrieji dvigarsiai. Minkštumo ženklas. Lietuvių kalbos garsinės sandaros apibendrinimas.

Reikšminės žodžio dalys (šaknis, priešdėlis, priesaga, galūnė). Sudurtiniai žodžiai. Žaidimai sudarant naujus žodžius.

Mokymas(is) klasifikuoti žodžius: supažindinimas su kalbos dalimis - veiksmažodžiu, daiktavardžiu, būdvardžiu.

Veiksmažodžių kaitymas laikais, skaičiais, asmenimis. Veiksmažodžio bendratis. Veiksmažodžio vartojimas. Esamojo ir būtojo kartinio laiko veiksmažodžių galūnių rašyba. Paprasčiausi priebalsių asimiliacijos atvejai.

Daiktavardžių ir būdvardžių giminės, skaičiai ir linksniai. Daiktavardžių ir būdvardžių vartojimas ir rašyba (asmenvardžių ir vietovardžių, vienaskaitos galininko ir daugiskaitos kilmininko, vietininko, priesagų *-elis, -elė*).

Moksleivio kalbos žodyno plėtimas. Sinonimai. Antonimai. Palyginimai.

Sakinys. Elementarus sakinio intonacijos supratimas. Žodžių ryšiai sakinyje (klausimų kėlimas). Supažindinimas su sakinio dalimis: pagrindinėmis (veiksniu, tariniu), antrininkėmis (neskirstant į atskiras rūšis). Vienarūšės sakinio dalys. Skyrybos ženklai sakinio gale. Neišplėstų vienarūšių sakinio dalių skyryba. Kablelio rašymas prieš jungtukus *o, bet, kad, tačiau*. Pratinimas užrašyti pokalbį.

Nuodugnesnis supažindinimas su pasakojimu, pradinis supažindinimas su aprašymu. Įvairių pasakojimų ir aprašymų rašymas. Teksto planavimas, atpasakojimas.

Kūrybiniai darbai. Teksto redagavimas, tobulinimas.

Literatūrinis ugdymas

Įvairių tekstų skaitymas balsu ir tyliai. Teksto temos ir pagrindinės minties supratimas. Žodžio reikšmės aiškinimasis ir tikslinimasis. Sinonimų, antonimų, palyginimų vartojimas kūrinyje.

Mokymas(is) reikšti savo nuomonę apie perskaitytą knygą. Knygos reklama.

Lietuvių tautosakos žanrai. Pasakų, sakmių, padavimų sekimas. Vaikų dainų, žaidimų mokymasis. Smulkiosios tautosakos panaudojimas žaidžiant, bendraujant.

Prozos kūrinio skaitymas: įvykis, veikėjai, veiksmo laikas ir vieta, labiausiai patikusi kūrinio dalis.

Eilėraščio skaitymas: vaizdai, garsai, spalvos, nuotaika, skambesys. Eilėraščių deklamavimas. Elementarus dramos kūrinio savitumo supratimas. Vaidinimas.

Dalykinio teksto skaitymas ir mokymasis rasti jame reikiamą informaciją. Gebėjimas naudotis žodynais ir enciklopedijomis.

Kūrybinių darbų rašymas: temos pasirinkimas, medžiagos kaupimas, planavimas, rašymas, redagavimas, perrašymas, skelbimas.

Socialinio ugdymo elementai

Skaitant tekstus ir kalbantis siūlytinos temos: asmuo ir valstybė, gimtinė ir Tėvynė, Lietuvos istorinė praeitis.

3.6. 5 klasės ugdymo turinys

Kalbinis ugdymas

Kalbėjimas ir klausymas

Tinkamo klausymosi taisyklės.

Kalbėjimas atsižvelgiant į tikslą: sudominti, išreikšti mintis ir jausmus, informuoti, įtikinti. Kalbėjimas įvairiems adresatams: jaunesniems už save, bendraamžiams. Monologinis ir dialoginis kalbėjimas.

Pokalbis, interviu, ginčas, pasakojimas, atpasakojimas, pasakos sekimas, informacijos perteikimas, pristatymas, trumpas ir išsamus atsakymas į klausimą.

Skaitymas

Skaitymo tikslų (savo malonumui, mokymuisi, informacijai rasti) suvokimas. Skaitymas atsižvelgiant į teksto paskirtį, adresatą, pobūdį. Skaitymo įgūdžių tobulinimas (sklandus skaitymas, tinkamas intonavimas, pauzės, loginiai kirčiai). Raiškasis skaitymas.

Teksto prasmės suvokimas (tema, pagrindinė mintis, problema, tiesioginė ir perkeltinė prasmė). Suvokimo strategijos (numatymas, klausimai, perfrazavimas).

Rašymas

Rašymas atsižvelgiant į tikslą: sudominti, reikšti savo mintis ir jausmus, informuoti, įtikinti. Rašymas įvairiems adresatams: jaunesniems už save, bendraamžiams.

Rašymo eiga: planavimas, juodraščio rašymas, juodraščio svarstymas (su draugais ir (arba) mokytoju), redagavimas, pateikimas.

Teksto struktūra (įvadinė, dėstymo, apibendrinamoji pastraipos). Supažindinimas su teksto tipais: pasakojimas, aprašymas, samprotavimas.

Rašymas paisant žanro reikalavimų: rašinys, laiškas, interviu, charakteristika, žinutė, kvietimas, skelbimas, sveikinimas, kūrybiniai bandymai (pasaka, pasakėčia, sakmė, eiliuoti tekstai ir pan.).

Kalbos pažinimas

Fonetika ir akcentologija. Garsai ir raidės. Balsiai, priebalsiai, dvigarsiai. Ilgųjų ir trumpųjų balsių, minkštųjų ir kietųjų priebalsių tarimo normos. Priebalsių tarimas žodžio gale ir kelių priebalsių sandūroje. Priebalsių supanašėjimas. Supanašėjusių priebalsių tarimas ir rašyba. Dvigarsių tarimas ir rašyba. Kirčiuoto skiemens suvokimas ir nustatymas.

Leksika. Žodis - kalbos ženklas. Žodžio forma ir reikšmė. Tiesioginė ir perkeltinė reikšmė. Žodžių daugiareikšmiškumas. Sinonimai, antonimai, homonimai. Frazeologizmai. Naudojimasis žodynais.

Morfologija. Žodis - kalbos dalis. Kaitomosios ir nekaitomosios kalbos dalys (samprata, pirminis supažindinimas su visomis kalbos dalimis).

Daiktavardis ir veiksmažodis. Daiktavardis ir būdvardis. Jungtukas, jaustukas, išiktukas. Nagrinėjamų kalbos dalių rašybos ypatumai.

Prieveiksmis, skaitvardis, dalelytė (supažindinimas).

Žodžio sandaros kartojimas. Nosinių šaknies balsių rašyba. Žodžių darybos būdai ir normos (priešdėlių ir priesagų vartojimas). Svarbiausi nagrinėjamų kalbos dalių darybos būdai.

Sintaksė. Žodžių junginys. Sakinys. Sakinių rūšys pagal komunikacinę tikslą. Sakinio dalys. Pagrindinės ir antrininkės sakinio dalys. Veiksnys ir tarinys. Papildinys, aplinkybės ir pažyminys. Vienarūšių sakinio dalių skyrimas kableliais (paprasčiausi atvejai). Tiesioginė kalba (paprasčiausi skyrybos atvejai). Kreipinys, jo skyryba.

Rašyba ir skyryba pagal poreikius.

Pastraipa. Tekstas.

Iš *kalbos istorijos.* Vardų ir pavardžių kilmė, vietovardžiai, liaudiškoji ir mokslinė jų etimologija.

Literatūrinis ugdymas

Literatūra kaip išmonė. Literatūra, knyga kaip žinių šaltinis. Knyga, literatūra tarp kitų meno rūšių.

Mitų, sakmių išmonė. Dievai ir mitinės būtybės, jų vardai. Smulkioji tautosaka, jos savitumas. Liaudies pasaka, pagrindiniai pasakų tipai.

Literatūrinės pasakos. Literatūrinių pasakų įvairovė. Garsesnieji folkloriškujų literatūrinių pasakų (Brolių Grimų, A. Giedriaus, A. Vaičiulaičio, P. Cvirkos ar kt.) pavyzdžiai.

Tikrovės perkūrimas šiuolaikinėse originaliose literatūrinėse pasakose. Literatūrinių pasakų personažų įvairovė. Literatūrinių pasakų etinės, žmogiškosios vertybės.

Kūrinio *temos* samprata, temos atpažinimas. Kūrinio *problemos* samprata, atpažinimas ir formulavimas. Kūrinio *turinys*, glaustas bei smulkus turinio atpasakojimas. Kūrinio *idėjos* supratimas ir apibūdinimas.

Eiliuota kalba. Eilėraščių deklamavimas, raiškūs skaitymas kaip prasmės perteikimo būdas.

Perkeltinė žodžio reikšmė.

Knyga kaip literatūros pateikimo forma. Knygos struktūra. Glausta knygos istorija ir ateities prognozės. Knygos „gimimas“ šiandien. Redagavimo samprata. Knygų įvairovė. Knygos kūrėjas, menininkas, autorius, rašytojas, poetas, sudarytojas. Rašytojo gyvenimo ir jo kūrybos ryšys. Knyga šiuolaikinio mokinio gyvenime (interesai, motyvacija). Įvairios perskaitytų knygų aptarimo formos.

Kitų kultūrinės komunikacijos rūšių - kino, fotografijos, televizijos, interneto - ryšys su knyga, literatūra.

Pagrindinės teorinės sąvokos. Turinys ir forma, tema, problema, idėja, veikėjai (personažai), įvykis, kūrinio veiksmas, vieta ir laikas, pasakojimas, dialogas, palyginimas, kartojimas, epitetas.

3.7. Gebėjimai ir pasiekimai

- Skaito ir supranta artimos savo patirčiai ir pažįstamos tematikos tekstus, suvokia tekstus, kuriuose prasmė reiškiamą ne vien verbaliniais ženklais (žemėlapiai, komiksai, reklama, televizijos laidos, virtualiosios aplinkos tekstai).
- Glaustai atpasakoja tekstą ar jo dalį, neiškreipdamas suformuluoja pagrindinę viso teksto ar pastraipos mintį, atsako į klausimus.
- Žinodamas klausymo ar skaitymo tikslus, atrenka informaciją nurodytu aspektu, pažymi sutartu būdu, užrašo bibliografinius duomenis.
- Atrenka ir įsidėmi naują informaciją, klausydamasis monologinės kalbos ir žodžiu bendraudamas su kitais.
- Kalbėdamas ir rašydamas atsižvelgia į tikslą ir adresatą, tinkamai pasirenka kalbinę raišką.
- Kuria tekstą, stengdamasis laikytis trinarės struktūros (pradžia, dėstymas, pabaiga), teksto noseklumo reikalavimų.
- Raštu ir žodžiu išsako savo nuomonę apie konkrečius gerai pažįstamus dalykus, vertina, argumentuodamas remiasi savo patirtimi, laikosi elementarios samprotaujamojo teksto struktūros (tezė, argumentai, išvada).
- Dalyvaudamas pokalbiuose efektyviai klausosi, klausia, atsako, reiškia savo nuomonę, prieštarauja.
- Taisyklingai taria ir rašo balsius, priebalsius, dvigarsius lietuviškuose žodžiuose, randa kirčiuotą skiemenį.
- Įvardija žodžių darybos būdus, paaiškina, kaip sudarytas žodis. Žino dažniau vartojamų priešdėlių ir priesagų vartojimo normas.
- Skiria pagrindines lietuvių kalbos dalis. Išmano svarbiausias morfologines jų ypatybes.
- Atpažįsta sakinį kaip kalbos vienetą.
- Taiko žinomas rašybos ir skyrybos taisykles.
- Atpažįsta ir apibūdina tipinius pagrindinių liaudies pasakų veikėjų bruožus. Skiria pasaką, sakmę, padavimą, smulkiosios tautosakos kūrinius.
- Žino, kad grožinė literatūra yra išmonė, argumentuoja tai.
- Formuluoja, įvardija kūrinio temą, problemą, pagrindinę mintį.
- Apibūdina kūrinio veiksmo vietą ir laiką.
- Apibūdina ir vertina skaitomų kūrinių veikėjus, vertina jų poelgius.
- Pastebi tekste epitetus, palyginimus, pakartojimus, aiškina jų reikmę.

4. VIDURINIO UGDYMO PROGRAMA

4.1. Uždaviniai

Moksleiviai turėtų:

- pažinti ir suprasti gimtąją kalbą ir literatūrą kaip tautos kultūros dalį, suvokti kultūros tradicijas ir gebėti jas kūrybingai plėtoti;
- išsiugdyti gebėjimus vartoti įvairias rašytinės ir sakytinės kalbos formas, atsižvelgdami į kalbėjimo ir rašymo situaciją, tikslus ir adresatą;
- suvokti kalbos sistemos pagrindus, išsiugdyti poreikį nuolat tobulinti savo kalbą, rūpintis ja;
- skaitydami grožinius tekstus, patirti ir išgyventi esminių vertybių prasmę ir siekti jomis grįsti savo gyvenimą;
- suprasti literatūros kaip meno savitumą ir vertę, plėsti savo estetinę patirtį;
- išsiugdyti poreikį skaityti, susidaryti skaitymo kultūros pagrindus;
- aktyviai domėtis šiuolaikiniu literatūriniu ir kultūriniu gyvenimu (įvairiais renginiais, teatru, kinu, spauda, televizija ir pan.);
- gebėti kritiškai vertinti įvairias kultūrinio gyvenimo formas;
- išmokti tikslingai taikyti įvairias teksto suvokimo ir kūrimo strategijas;
- gebėti remtis savo lingvistine ir literatūrine kompetencija mokydami kitų dalykų,
- suvokti Lietuvos vietą Europos ir pasaulio istorijoje,
- išsiugdyti domėjimąsi savo tautos ir pasaulio patirtimi, pagarbą savo krašto istorijai ir kultūriniam palikimui, orientuotis Lietuvos istorinėje raidoje.

4.2. VERTYBINĖS NUOSTATOS

Asmens dvasinės ir dorovinės brandos siekimas. Kurdamas, skaitydamas, interpretuodamas bei vertindamas įvairaus pobūdžio tekstus, diskutuodamas bei dalydamasis išgyvenimais, moksleivis pažįsta bei apmąsto savo ir kitų dvasinę patirtį, pasitikrina, keičia, kuria savąsias vertybes; skaitydamas grožinius kūrinius, įgyja estetiškos patirties. Nuolat gilinamas kalbos pažinimas, plėtojami kalbiniai gebėjimai tampa savižinos, saviugdų, saviraiškos priemone.

Asmens socialinės brandos siekimas. Kurdamas įvairios paskirties sakytinės ir rašytinės kalbos tekstus, mokydami pasirinkti kalbėjimo tikslą, adresatą ir paskirtį atitinkančias kalbinės raiškos priemones, skaitydamas ir aptardamas įvairių istorinių periodų ir skirtingų kultūrų tekstus, moksleivis pažįsta individo ir visuomenės ryšių įvairovę. Jis mokosi išklaudyti kitą, gerbti jo nuomonę, apginti savo požiūrį, nepažeisdamas kitų ir savo paties orumo. Bendraudamas su kitais, vertina juos ir mokosi iš jų: ugdomosi kalbą, turtina savo literatūrinę patirtį ir suvokia, kad ir kiti mokosi iš jo, todėl jaučia atsakomybę už savo minčių ir pasakymų tikrumą, tikslumą.

Asmens kultūrinės brandos siekimas. Skaitydamas, interpretuodamas bei vertindamas savo tautos ir kitų kultūrų literatūrinį palikimą, pažindamas kalbą kaip socialinį kultūrinį reiškinį, moksleivis suvokia istorinės atminties, tradicijų, gimtosios kalbos vertę, asmeninio dalyvavimo kultūros kūrime prasmę, supranta, kad kiekviena kultūra yra savita ir unikali. Visa tai sudaro rielaidą ugdytis dialogu, atsakomybe, kūrybiškumu grįstą santykį su savosios kultūros tradicija, toleranciją kitoms kalboms ir kultūroms, kritišką požiūrį į įvairias kultūros apraiškas, atsparumą destruktiviems kultūros reiškiniams.

4.3. DIDAKTINĖS NUOSTATOS

Kalbos ugdymo ir literatūrinio lavinimo metodai priklauso nuo ugdymo tikslo, temos ir turinio, moksleivių amžiaus ir sugebėjimų, mokytojo asmenybės. Mokytojas turėtų suprasti mokymo metodo reikšmę, mąstyti kritiškai ir rinktis tokius metodus, kurie padėtų susidaryti vertybines nuostatas, skatintų moksleivio savarankiškumą, kritinį mąstymą ir gebėjimą įgytą informaciją lanksčiai ir kūrybiškai taikyti kalbinėje veikloje. Mokytojas visada turėtų būti atviras naujoms idėjoms ir ugdymo kaitai.

- **Interpretacijos nuostata.** Ši nuostata keičia ankstesnę reprodukcinę ugdymo proceso supratimą. Ir mokytojas, ir moksleivis šiandieninėje mokykloje yra savarankiškos, kūrybiškos asmenybės, gebančios savaip prasmingai remtis įvairiais ugdymo turinio šaltiniais. Siūloma rinktis aktyvius ugdymo būdus, padedančius moksleiviams savarankiškai aiškintis, atrasti, vertinti ir kurti, diskutuoti ginant savąjį požiūrį.

- **Komunikacijos nuostata.** Komunikacija priklauso nuo kalbėjimo ar rašymo tikslo, intencijų, adresato ir adresanto, bendravimo būdo ir pranešimo turinio. Todėl svarbu, kad moksleiviui būtų aiškūs iškelti tikslai ir uždaviniai, kad jie atspindėtų komunikacinius moksleivio poreikius, gerintų mokymosi motyvaciją, o kalbinė veikla būtų siejama su kuo realesnėmis situacijomis bendraujant ir bendradarbiaujant.

- **Sistemiškumo nuostata.** Gilinant moksleivių kalbos pažinimą, nuolat pabrėžiama, kad kalba egzistuoja kaip ženklų sistema, pabrėžiamas kalbos ir mąstymo ryšys. Siekiama atskleisti sisteminę kalbos vienetų vientisumą, mokomasi remtis sisteminėmis kalbos sandaros žiniomis, savarankiškai suvokiant ir kuriant įvairius tekstus. Kalbos sistemos pažinimas turėtų padėti moksleiviui aprėpti raiškos priemonių įvairovę ir kūrybiškai rinktis tinkamas. Sistemiškumo nuostata labai svarbi ir interpretuojant literatūros tekstus, kai siekiama aprėpti kūrinio visumos prasmę.

- **Integracijos nuostata.** Svarbūs yra keli šios nuostatos aspektai:

Kalbos ugdymosi ir asmenybės brendimo neatsiejamumas. Humanistinėmis vertybėmis pagrįstas kalbos ugdymo turinys, tinkamai organizuotas ugdymo procesas brandina moksleivio asmenybę, kita vertus, ir moksleivis, kaip visateisis ugdymo proceso dalyvis, daro įtaką ir kalbos ugdymo turiniui, ir pačiam ugdymo(si) procesui.

Gimtosios kalbos ir literatūros vientisumo suvokimas. Literatūra yra atitinkamai organizuota kalba, kurią reikia mokytis suprasti. Atidus literatūros tekstų skaitymas atskleidžia kalbinės raiškos galimybes, kalbinės žaismės efektyvumą ir prasmę. Kita vertus, kalbos pažinimas išplečia kūrinio prasmės suvokimo galimybes.

Gimtosios kalbos ir kitų kalbų ryšys. Gimtosios kalbos mokėjimu ir pažinimu remiamasi mokantis svetimųjų kalbų. Gretinant gimtosios ir kitų kalbų vartoseną, atkreipiamas dėmesys į fonetines, leksines, morfologines, sintaksines, stilistines gimtosios kalbos ypatybes, atskleidžiamas gimtosios kalbos savitumas.

- **Bendradarbiavimo nuostata.** Mokymasis suvoktinas kaip socialinė veikla, kurios esmė - dalijimasis. Moksleiviai mokosi iš mokytojo ir vieni iš kitų keisdami patirtimi, nuomonėmis, diskutuodami. Jie aptaria kartu, kaip suprato nagrinėjamų šaltinių informaciją, idėjas, raiškos būdus. Persakydami visa tai savais žodžiais ir klausydami kitų, jie įgyja galimybę pasitikrinti savąjį suvokimą. Moksleiviai supranta, kad įsipareigojimas mokytis kartu su kitais yra asmeniškai vertingas.

- **Individualizavimo nuostata.** Mokymo turinys pateikiamas atsižvelgiant į moksleivių amžiaus ypatybes, į jų kalbos vartojimo motyvus, skaitymo interesus. Mokytojas turėtų padėti moksleiviams pažinti įvairius mokymosi būdus, pasirinkti tinkamiausius, stengiasi optimizuoti bendravimą ir mokymąsi, individualizuodamas ir konkretindamas mokomąją medžiagą, įtraukdamas į mokymosi veiklą ir individualų moksleivių gyvenimo patyrimą.

- **Intuicijos ir sąmoningumo nuostata.** Ugdant kalbą bei literatūrinę nuovoką siekiama išlaikyti tinkamą kalbos jausmo, intuityvumo, asmeninio patyrimo ir sąmoningo, logiško kalbos ir literatūros pažinimo santykį. Kuo mažesnis vaikas, tuo dažniau jis kalbos mokosi iš

pavyzdžio (mokytojo kalbos, literatūros), savaime, intuityviai jausdamas, kas tinka ir kas netinka, o vėliau vis geriau suprasdamas kalbos logiką, kalbos sistemą. Tačiau ir tada siektina intucijos ir sąmoningumo dermės, nepervertinant ar nesumenkinant kurio nors iš šių komponentų.

- **Mokymosi mokytis nuostata.** Moksleiviui teks gyventi ir dirbti sparčiai kintančiame pasaulyje, todėl būtina išmokti mokytis savarankiškai. Jis turėtų būti skatinamas apmąstyti savo mokymąsi, pažinti save kaip besimokantįjį, suvokti individualius poreikius, susiformuoti mokymosi tikslus ir planuoti veiklą taip, kad šiuos tikslus pasiektų. Moksleiviai turėtų išmanyti įvairias mokymosi strategijas, padedančias siekti kalbinės komunikacijos tikslų (pavyzdžiui, žinoti įvairių būdų, kaip planuoti rašinį, kaip išlaikyti dėmesį klausantis teksto, kaip kontroliuoti savo suvokimą skaitant, kaip rasti reikiamą informaciją žodynuose, enciklopedijose, vadovėliuose, žinyuose, elektroniniuose informacijos šaltiniuose). Moksleiviai turėtų suvokti, kad jie mokosi nuolat siedami jau turimas žinias su naujomis, suprasti žinių ir gebėjimų vertę, numatyti praktines jų taikymo galimybes.

- **Praktinės veiklos nuostata.** Kalbėjimas, klausymas, skaitymas ir rašymas yra neatsiejamai susiję, todėl daugiausia dėmesio skirtina ne izoliuotoms, bet integruotoms, prasmingoms užduotims. Rašymo mokymas sietinas su praktinėmis teksto kūrimo bei redagavimo užduotimis; literatūrinės, estetiškos patirties, kritinės nuovokos plėtimas grindžiamas atidžių grožinių kūrinių bei kitokio pobūdžio tekstų skaitymu ir interpretavimu. Mokomoji medžiaga turėtų būti pakankamai susijusi su visu mokymosi kontekstu ir aktuali.

4.4. 1 klasės ugdymo turinys

Kalbinis ugdymas

Kalbėjimas ir klausymas

Klausymosi svarba bendraujant.

Kalbėjimas atsižvelgiant į tikslą: sudominti, išreikšti mintis ir jausmus, informuoti, įtikinti. Kalbėjimas įvairiems adresatams: jaunesniems už save, bendraamžiams, vyresniems. Monologinis ir dialoginis kalbėjimas.

Pokalbis, interviu, diskusija, ginčas, pasakojimas, atpasakojimas, pasakos sekimas, informacijos perteikimas, pristatymas, trumpas ir išsamus atsakymas į klausimą, klausimų formulavimas.

Skaitymas

Skaitymo tikslų suvokimas. Skaitymas atsižvelgiant į teksto paskirtį, adresatą, pobūdį. Skaitymo įgūdžių tobulinimas (sklandus skaitymas, tinkamas intonavimas, pauzės, loginiai kirčiai). Raiškasis skaitymas.

Teksto prasmės suvokimas (tema, pagrindinė mintis, problema, faktas ir nuomonė, detalė ir visuma, tiesioginė ir perkeltinė prasmė). Suvokimo strategijos (numatymas, klausimai, perfrazavimas).

Rašymas

Rašymas atsižvelgiant į tikslą: sudominti, reikšti savo mintis ir jausmus, informuoti, įtikinti. Rašymas įvairiems adresatams: jaunesniems už save, bendraamžiams, vyresniems.

Rašymo eiga: planavimas, juodraščio rašymas, juodraščio svarstymas (su draugais ir (arba) mokytoju), redagavimas, pateikimas.

Teksto struktūra (įvadinė, dėstymo, apibendrinamoji pastraipos). Teksto tipai: pasakojimas, aprašymas, samprotavimas.

Rašymas paisant žanro reikalavimų: rašinys, laiškas, interviu, straipsnis, charakteristika (personažo, pažįstamo žmogaus ir kt.), žinutė, kvietimas, skelbimas, sveikinimas, pasiaiškinimas, instrukcija, kūrybiniai bandymai (pasaka, apsakymas, pasakėčia, sakmė, eilėraštis ir pan.).

Kalbos pažinimas

Fonetika ir akcentologija. Garsai ir raidės (kartojimas). Ilgųjų ir trumpųjų balsių, minkštųjų ir kietųjų priebalsių tarimo normos. Priebalsių tarimas žodžio gale ir kelių priebalsių sandūroje. Priebalsių supanašėjimas. Supanašėjusių priebalsių tarimas ir rašyba. Dvigarsių tarimas ir rašyba. Kirtis ir priegaidė (bendrasis supažindinimas). Praktinės kirčiavimo taisyklės, tarties ir kirčiavimo normos (trumpųjų ir ilgųjų skiemenų kirčiavimas, priešpaskutinio skiemens taisyklė).

Leksika. Žodis - kalbos ženklas. Žodžių formos ir reikšmės (tiesioginė, perkeltinė, daugiareikšmiškumas). Žodžių formos ir (arba) turinio sutapimas (sinonimai, antonimai, homonimai). Frazeologizmai.. Naudojimas žodynais.

Morfologija. Žodis - kalbos dalis. Kaitomosios ir nekaitomosios kalbos dalys. Daiktavardis, būdvardis ir veiksmažodis. Morfologinės ir sintaksinės kalbos dalių ypatybės. Nagrinėjamų kalbos dalių rašybos ypatumai.

Skaitvardžio vartojimo ypatumai (dauginiai skaitvardžiai, kelintinių skaitvardžių derinimas su daiktavardžiu).

Prielinksnis. Prielinksnių vartoseną (*pas, per, į, ant*).

Žodžio sandaros kartojimas. Nosinių šaknies balsių rašyba. Svarbiausi nagrinėjamų kalbos dalių darybos būdai.

Sintaksė. Žodžių junginys. Sakinys. Sakinių rūšys pagal komunikacinę tikslą. Pagrindinės ir antrininkės sakinio dalys. Veiksnyis ir tarinys. Papildinys, aplinkybės ir pažyminys. Vienarūšių sakinio dalių skyrimas kableliais. Vientisinis ir sudėtinis sakinys. Asmeniniai ir beasmeniniai sakiniai. Tiesioginė kalbos ir kreipinio skyrybos gilinimas.

Rašyba ir skyryba pagal poreikius.

Pastraipa. Tekstas.

Literatūrinis ugdymas

Literatūra kaip išmonė.

Liudies kūrinių (mitų, sakmių, pasakų, smulkiosios tautosakos ir kt.) išmonė. Dievai ir mitinės būtybės. Trečiojo brolio motyvas liaudies pasakose ir jo prasmė.

Literatūrinės pasakos. Literatūrinės pasakos ir liaudies pasakos bendrumai ir skirtumai. Garsesnieji folkloriškųjų literatūrinių pasakų pavyzdžiai.

Tikrovės perkūrimas šiuolaikinėse originaliose literatūrinėse pasakose. Literatūrinių pasakų personažų įvairovė. Antrinio vaizduojamojo pasaulio įvairovė. Literatūrinių pasakų etinės, žmogiškosios vertybės. Skaitytų pasakų pasaulio kūrybinės transformacijos.

Tikrovės pasaulis literatūroje, realistinio tipo tekstai, jų turinio įvairovė. Grožinis ir dalykinis tekstas. Faktas ir išmonė grožinėje literatūroje.

Kūrinio tema ir problema. Kurinio turinys, glaustas bei smulkus turinio atpasakojimas. Kūrinio idėja.

Poezija, eilėraštis kaip savitas kalbėjimas. Eiliuota kalba. Eilėraščio turinio problemiškas: pasakojamasis eilėraštis, besiužetis eilėraštis, eilėraštis nuotaika, eilėraštis išpūdis. Eilėraščio muzikalumas. Eilėraščių deklamavimas, raiškūs skaitymas kaip prasmės perteikimo būdas.

Perkeltinė žodžio reikšmė. Metafora.

Knyga kaip literatūros pateikimo forma. Knygų įvairovė. Knyga ir periodika. Knygos kūrėjas, menininkas, autorius, rašytojas, poetas, sudarytojas. Rašytojo gyvenimo ir jo kūrybos ryšys. Knyga šiuolaikinio mokinio gyvenime (interesai, motyvacija). Įvairios perskaitytų knygų aptarimo formos.

Literatūra ir teatras. Inscenizacija. Pjesė. Vaidmeninis, raiškūs skaitymas, deklamavimas. Literatūra ir dailė. Literatūros siužetai dailėje. Iliustracijos. Bandytas iliustruoti.

Kitų kultūrinės komunikacijos rūšių - kino, fotografijos, televizijos, interneto - ryšys su knyga, literatūra.

Žiniasklaida ir populiarioji kultūra.

Pagrindinės teorinės sąvokos. Turinys ir forma, tema, problema, idėja, veikėjai (personažai), inscenizacija, pjesė, įvykis, kūrinio veiksmas, vieta ir laikas, pasakojimas, dialogas, palyginimas, metafora, kartojimas, epitetas, konfliktas.

Socialinio ugdymo elementai

Skaitant tekstus ar kalbantis primintini svarbiausi senosios Lietuvos istorijos faktai, pvz., Mindaugas, kovos su kryžiuočiais, LDK plėtra į rytus, Liublino unija ir pan.

4.5. 2-3 klasių ugdymo turinys

Kalbos vartojimas

Kalbėjimas ir klausymas

Klausymosi tikslai. Pasyvus ir aktyvus klausymasis. Klausymosi strategijos (nusiteikimas aktyviai klausytis; klausymosi tikslo paisymas, pagrindinės minties, faktų, datų, pavadinimų, neaiškios informacijos pasižymėjimas). Klausymosi grįžtamasis ryšys (tikslinamieji, aiškinamieji klausimai, komentarai). Netinkamo klausymosi priežastys ir padariniai.

Privatusis ir viešasis kalbėjimas. Kalbos etiketas. Kalbėjimas atsižvelgiant į adresatą ir situaciją. Adresato sudominimo priemonės (citos, patarlės, palyginimai, humoras). Kalbėjimas atsižvelgiant į tikslą: informuoti, sudominti, įtikinti, reikšti savo mintis. Monologas, dialogas, pokalbis.

Diskusija (objekto išskyrimas, nuomonių reiškimas ir pagrindimas, polemizavimas, apibendrinimas).

Skaitymas

Skaitymo tikslų (savo malonumui, mokymuisi, informacijai rasti) suvokimas. Skaitymas atsižvelgiant į teksto paskirtį, adresatą, pobūdį. Raiškiojo skaitymo įgūdžių tobulinimas (tinkamas intonavimas, pauzės, loginiai kirčiai).

Teksto prasmės suvokimas (tema, pagrindinė mintis, problema, faktas ir nuomonė, detalė ir visuma, tiesioginė ir perkeltinė prasmė). Skaitymo strategijos (numatymas, klausimai, perfrazavimas, reikšminiai žodžiai, tikslinė peržvalga).

Informacijos radimas, atranka. Tekstų, kuriuose prasmė reiškama ne vien verbaliniais ženklais, suvokimas.

Rašymas

Rašymas atsižvelgiant į tikslą ir adresatą. Teksto struktūra. Teksto komponavimas. Pastraipos struktūra (nuoseklumas, rišlumas). Pastraipų siejimo būdai.

Teksto redagavimas atsižvelgiant į adresatą, turinį, stiliaus ir kompozicijos vientisumą, kalbos taisyklingumą.

Teksto tipai: pasakojimas, aprašymas, samprotavimas. Aprašymas ir pasakojimas (jausmų, stebinių, įvykių, procesų ir kt.). Aprašymo ir pasakojimo raiškos priemonės. Samprotavimas, jo raiška (tezė, argumentai, kontrargumentai, apibendrinimas, siejamosios kalbos priemonės). Aprašymo, pasakojimo, samprotavimo derinimas tekste.

Dalykiniai tekstai. Straipsnis, knygos (parodos, spektaklio ir kt.) pristatymas, laiškas, charakteristika. Skelbimas, kvietimas.

Asmeniniai tekstai. Laiškas, dienoraštis, žinutė.

Kūrybiniai bandymai. Apsakymas, eilėraštis. Meninė charakteristika, stilistinės charakterizavimo priemonės. Kūrybinė grožinio teksto transformacija (rūšies, žanro, tipo, pasakojimo perspektyvos keitimas).

Kalbos pažinimas

Fonetika ir akcentologija. J tarimas ir rašyba lietuviškuose ir tarptautiniuose žodžiuose. Tarptautinių žodžių tarties, kirčiavimo ir rašybos ypatumai. Fonetikos apibendrinimas.

Leksika. Skoliniai. Svetimybės. Archaizmai. Naujadarai. Terminai. Tarptautiniai žodžiai. Leksikos normos.

Morfologija. Skaitvardis, įvardis, prieveiksmis, morfologinės jų ypatybės, rašybos ypatumai (tęsinys). Neasmenuojamosios veiksmažodžio formos (dalyvis, pusdalyvis, padalyvis). Jų vartojimas, kaitymas, daryba ir rašyba. Dalelytė. Reikšmė, vartojimas, rašyba. Kalbos dalių vartojimo normos. Kalbos dalių apibendrinimas.

Sintaksė. Žodžių ryšiai: derinimas, valdymas, šliejimasis. Veiksnyis ir tarinys. Veiksnyis, jo raiška. Tarinių rūšys ir raiška. Brūkšnyis tarp veiksnio ir tarinio. Antrininkės sakinio dalys, jų raiška. Pažyminyis. Derinamieji ir nederinamieji pažyminiai. Priedėlis. Išplėstiniai pažyminiai. Pažyminių skyryba. Tikslinamosios, išplėstinės aplinkybės, jų skyryba. Vienarūšės sakinio dalys, jų skyryba. Įterpiniai, jų skyryba. Sudėtiniai jungtukiniai sakiniai (sujungiamieji ir prijungiamieji), jų skyryba.

Pastraipų kūrimo būdai. Sakinių siejimas pastraipoje. Sintaksės normos.

Kalbotyros pradžios. Indoeuropiečių kalbų šeima. Lietuvių kalba ir kitos baltų kalbos, tautų ir kalbų likimai. Lietuvių kalbos ir slavų, germanų kalbų ryšiai.

Literatūrinis ugdymas

Literatūros rūšys, žanrai, tipai.

Epikos samprata. Epas. Pasirinkto epo ištraukos analizė. Epo herojaus savitumas. Epo santykiai su kitais tautosakos žanrais (pasaka, daina ir t.t.). Klasikinio romano arba jo ištraukų analizė. Socialinė ir moralinė problematika (teorinė samprata ir praktinis atpažinimas). Romano veikėjų tipiškumas ir individualumas.

Šiuolaikinio (jaunimo) romano arba apysakos analizė. Psichologinė literatūra. Psichologizmo samprata, išgyvenimų raiška literatūroje. Dienoraštis kaip pasakojimo forma, jo santykis su tradiciniais literatūros žanrais.

Epinis ir lyrinis apsakymas. Išoriniai ir vidiniai apsakymo žanro bruožai. Dvasinių lūžių, lemtingų momentų vaizdavimas apsakymuose.

Istorinė literatūra. Istorinių asmenybių vaizdavimas. Grožinės literatūros ir istorijos mokslo santykis.

Nuotykių ir detektyvinė literatūra. Intrigos vaidmuo kūrinyje. Siužeto struktūra, dinamiškumas ir statiškumas. Kompozicijos samprata, kompozicijos meninė motyvacija.

Literatūrinės pasakos ir fantastikos santykis. Romantinė ir šiuolaikinė literatūrinė pasaka. Pasakos elementai šiuolaikinėje literatūroje.

Komiškoji literatūra. Satyra ir humoras. Svarbesnieji komiškosios literatūros žanrai. Komiškasis herojus. Komizmo raiškos būdai. Trumpalaikis, prasmingas ir lėkštas komizmas.

Lyrika. Poezijos ir lyrikos sąvokos. Eiliuoti pasakojamieji kūriniai. Lyrikos žanrai (eilėraštis, elegija). Poemos, pasakėčios, baladės rūšinės priklausomybės problema. Eilėraščių analizė, suvokimas. Klasikinio ir modernaus eilėraščio skirtybės.

Dramaturgija. Išoriniai ir vidiniai dramatinio kūrinio požymiai. Dramaturgijos žanrai (tragedija, komedija, drama, dramatinė pasaka).

Publicistika ir dokumentika. Publicistikos, dokumentikos ir autoriaus gyvenimo bei veiklos ryšys. Išmonė ir faktai publicistikoje.

Pagrindinės teorinės sąvokos. Epiškumas, lyrizmas, komizmas, psichologizmas, dramatismas. Epas, romanas, apysaka, apsakymas, pasakėčia, drama, poema, eilėraštis, komedija, tragedija, memuarai. Dialogas, monologas, siužetas, peizažas, kompozicija, veikėjo portretas, charakteris, konfliktas. Epitetas, metafora. Eilėdara, rimas, ritmas, metras.

Socialinio ugdymo elementai

Skaitant tekstus, pokalbiuose ar skiriant užduotis papildomai minėtina ar aptartina krikščionybė ir pagonybė.

4.6. 4-5 klasių ugdymo turinys

Kalbos vartojimas

Kalbėjimas ir klausymas

Viešasis kalbėjimas. Pasirengimas viešajai kalbai: temos pasirinkimas, tikslo numatymas, medžiagos rinkimas (išrašai, konspektai, interviu). Kalbos komponavimas: įžanga, pagrindinė mintis, teiginių dėstymo tvarka, apibendrinimas. Kalbos sakymas.

Dalykiniai pokalbiai. Interviu - pasirengus ir eksromptu. Diskusija (plėtojama). Vadovavimas diskusijai.

Skaitymas

Skaitymo tikslų (savo malonumui, mokymuisi, informacijai rasti) suvokimas. Skaitymas atsižvelgiant į teksto paskirtį, adresatą, pobūdį, teksto daromą poveikį. Teksto prasmės suvokimas (tema, pagrindinė mintis, problema, faktas ir nuomonė, detalė ir visuma, tiesioginė ir perkeltinė prasmė, potekstė, sąsajos su kontekstu). Suvokimo strategijos (numatymas, klausimai, perfrazavimas, reikšminiai žodžiai, tikslinė peržvalga).

Informacijos tvarkymas (įvairūs paieškos būdai, atranka, sisteminimas, išrašai, citatos, tikslingas naudojimas). Tekstų, kuriuose prasmė reiškiamą ne vien verbaliniais ženklais, suvokimas.

Rašymas

Rašymas atsižvelgiant į tikslą ir adresatą.

Dalykiniai tekstai. Medžiagos rinkimas, išrašai, sisteminimas, apibendrinimas. Įžanga (esminių klausimų išskyrimas, problemos formulavimas). Dalyko (temos, problemos, nuomonės) dėstymas. Išvados. Citavimas. Tezės.

Straipsnis kaip samprotaujamojo pobūdžio tekstas. Prašymas, anketa, autobiografija, charakteristika. Recenzija (objekto pristatymas, išpūdis, argumentai, apibendrinimas), anotacija.

Esė. Raiškos ypatumai.

Kūrybiniai bandymai, pvz., miniatiūra, novelė, dedikacija, eilėraštis.

Rašymo eiga (variantų skaitymas, aptarimas, tobulinimas, redagavimas); reikalavimų ir individualaus rašymo būdo derinimas.

Kalbos pažinimas

Kirčiavimas. Kirtis ir priegaidė, priegaidžių rūšys. Linksniuojamųjų kalbos dalių kirčiuotės. Naudojimas kirčiavimo žodynu. Veiksmazodžių ir kitų kalbos dalių kirčiavimo ypatumai.

Leksika. Tarmybės, jų vartojimo sfera. Leksikos normos.

Lietuvių kalbos tarmės. Būdingiausios fonetinės, leksinės ir gramatinės tarmių ypatybės.

Sintaksė. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai, jų skyryba (tęsinys). Šalutinių sakinių sintaksiniai sinonimai. Bejungtukiai sakiniai, jų vartojimas ir skyryba. Sudėtiniai mišrieji sakiniai. Vientisinio ir sudėtinio sakinio apibendrinimas. Sakinių sudarymo ir siejimo normos.

Morfologija. Kalbos dalių kartojimas pagal poreikius. Kalbos dalių vartosenos normos (pagal poreikius).

Kalbotyros pradmenys. Seniausi rašytiniai lietuvių kalbos šaltiniai, kultūrinis jų kontekstas. Bendrinės kalbos formavimasis. Žymiausi lietuvių kalbos tyrinėtojai ir ugdytojai (J. Jablonskis, K. Būga, J. Balčikonis ir kt.). Lietuvių kalbos savitumas ir vertė.

Literatūrinis ugdymas

Visuotinės ir lietuvių literatūros kaita. Nacionalinė literatūra. Literatūros tradicija, jos kaita ir tęstinumas. Pagrindinės epochos, literatūros kryptys. Tautosakos ir literatūros ryšys.

Antikinė literatūra, jos pasaulėvaizdis. Kelių antikos mitų bei literatūros kūrinių analizė.

Tautosakos kilmė, meninis savitumas, rūšys ir žanrai.

Viduramžiai, Renesansas (bendriausias susipažinimas).

Romantizmas. Romantinės literatūros idealai. Romantinis herojus. Naujų literatūros formų radimasis.

Realistinė literatūra, realistinis vaizdavimo būdas, socialinė problematika, fakto ir išmonės santykis. Psichologizmas literatūroje. Rašytojo gyvenimo ir kūrybos ryšys.

Modernioji literatūra. Tikroviškojo vaizdo transformacijos. XX a. literatūros tematika, problematika ir poetika.

Paauglių ir jaunimo literatūros psichologinė problematika, psichologinis autentiškumas.

Populiariosios literatūros samprata.

Negrožinė literatūra (laiškai, dienoraščiai, atsiminimai, eseistika).

Pastaba. IX-X klasėse turėtų būti skaitoma A. Baranausko „Anykščių šilelis“, pasirinkti Žemaitės, K. Binkio kūriniai, nes šių autorių kūryba nenagrinėjama vyresnėse klasėse.

Pagrindinės teorinės sąvokos

Romantizmas, realizmas, modernizmas. Pasakotojas, pasakotojo tipai. Literatūros kūrinio stilius, stilizacija. Grožinio kūrinio erdvė ir laikas. Simbolis, alegorija, metafora.

Socialinio ugdymo elementai

Pokalbiuose, skaitant tekstus ar užduotyse nagrinėtinos Lietuvos ir pasaulio istorijos paralelės nuo XVIII a. iki šių dienų.

4.7. Gebėjimai ir pasiekimai

- Supranta teksto paskirtį, kalbėtojo ar rašytojo tikslus bei teksto prasmę.
- Skaito ir supranta gana abstrakčius įvairios tematikos tekstus.
- Neiškreipdamas suformuluoja pagrindinę viso teksto ar pastraipos mintį, aptaria idėjas. Skiria faktą nuo nuomonės.
- Supranta plačiau visuomenei skirtus tekstus, kuriuose prasmė reiškama ne vien verbaliniais ženklais (žemėlapius, komiksus, reklamą, televizijos laidas, brėžinius).
- Kritiškai vertina žiniasklaidos ir populiariosios kultūros tekstus.
- Atrenka šaltinius, nustato informacijos naudingumą, ją rūšiuoja, užrašo ir vertina.
- Atrenka, sistemina, apibendrina ir argumentuotai vertina naują informaciją, klausydamasis monologinės kalbos, dalyvaudamas diskusijoje, apibendrindamas interviu medžiagą.
- Kalba ir rašo atsižvelgdamas į tikslą, adresato lūkesčius. Iš anksto pasirengęs kalba įvairiose oficialiose situacijose mažai pažįstamiems ar nepažįstamiems adresatams, pasirenka oficialioms situacijoms tinkamą kalbinę raišką.
- Kuria tekstą, laikydamasis trinarės struktūros, teksto nuoseklumo ir pastraipos vientisumo bei bendrųjų stiliaus reikalavimų. Savarankiškai ištaiso nurodytus trūkumus.
- Raštu ir žodžiu išsako savo nuomonę apie gana abstrakčius dalykus, vertina, argumentuodamas remiasi įvairiais šaltiniais, visuotinai priimtiniais kriterijais.
- Laikosi samprotaujamoJO teksto struktūros. Tikslingai komponuoja tekstą, siekdamas įtaigumo. Parašo tekstą spaudai (straipsnį, nuomonę, skaitytojo laišką ar pan.)
- Dalyvaudamas pokalbiuose efektyviai klausosi, klausia, atsako, kelia problemas, svarsto, argumentuoja, prieštarauja, vertina, apibendrina, vadovauja diskusijai.
- Taisyklingai kirčiuoja įvairių kalbos dalių žodžius, praktiškai taikydamas pagrindines kirčiavimo taisykles bei naudodamasis žodynais.
- Remiasi žodžių darybos žiniomis taisyklingai kirčiuodamas ir rašydamas.
- Apibūdina kalbos dalių funkcijas. Remiasi kaitybos žiniomis taisyklingai rašydamas. Laikosi kalbos dalių vartojimo normų.
- Skiria sakinių tipus ir rūšis. Atpažįsta visų rūšių sudėtinius sakinius, juos taisyklingai skiria. Moka skirti citatas. Laikosi sakinių siejimo normų.
- Paaiškina liaudies kūrybos prigimtį, skiria tautosakos rūšis ir pagrindinius žanrus. Atpažįsta kai kuriuos liudies pasakų motyvus ir paaiškina jų prasmę
- Paaiškina tautosakos ir autorinės kūrybos ryšį; atpažįsta tautosakos tipažus, vertybes, stiliaus apraiškas literatūroje.

- Apibūdina epochos bei individualųjį kūrinio stilių. Atpažįsta kūrinyje daugumą pagrindinių meninių priemonių, paaiškina jų paskirtį ir prasmę.
- Apibūdina literatūros kūrinio pasakotoją, aptaria kūrinio kompozicijos savitumą.
- Suvokia kūrinio tematikos bei problematikos ir poetikos sąsajas.
- Aptaria rašytojo pasaulėžiūrą, moralines nuostatas, išreikštas kūrinyje, svarsto literatūros kūrinių etinės problematikos klausimus, vertina.

4.7. 6-7 klasių ugdymo turinys

Kalbinis ugdymas

Kalba ir visuomenė. Komunikacijos samprata. Kalbinės komunikacijos dalyviai, aplinkybės, jų santykiai. Kalbos funkcijos: komunikacinė, ekspresinė, pažintinė, estetinė, reprezentacinė. Tautos pasaulėjautos, materialinės ir dvasinės kultūros išraiška kalboje. Kalbos ir jų kontaktai. Dvikalbystė ir daugiakalbystė. Kalba ir informacinės technologijos.

Retorika ir stilistika. Stiliaus samprata. Funkciniai stiliai: mokslinis, administracinis, publicistinis, beletristinis, buitinis. Funkcinių stilių vartojimo sritys, kalbinė raiška, būdingiausi žanrai. Elektroninis diskursas (kalbos ypatybės ir stilius, rašyba ir skyryba). Stiliaus figūros (metafora, metonimija ir jų atmainos). Retorinės figūros (sintaksinės ir minties figūros). Pagrindiniai stilingos kalbos reikalavimai. Stiliaus individualumas. Stiliaus norma ir jos „pažeidimai“ meniniame tekste.

Teksto suvokimas ir kūrimas Tekstas kaip kalbos vienetas. Kontekstas. Tekstų tipai (pasakojimas, aprašymas, samprotavimas) ir raiškos ypatumai.

Teksto struktūra. Pastraipa. Pastraipos struktūra. Pastraipų rūšys: įžanginės, apibendrinančios, siejimo ir dėstymo pastraipos. Teksto pavadinimo funkcijos ir raiška. Teksto rišlumas. Teksto siejimo priemonės: fonologinės (intonacija, pauzės, loginis kirtis), gramatinės ir leksinės (elipsė, sintaksinių konstrukcijų paralelizmas, žodžių tvarka, jungtukai, dalelytės, įvardžiai).

Sakytinio ir rašytinio teksto kalbos ypatybės.

Sakytinė kalba. Privatusis ir viešasis kalbėjimas. *Monologinė kalba.* Kalbų rūšys: informacinės, įtikinimo, proginės. Rengimasis kalbai: temos radimas, tikslinimas, konkretinimas; kalbos intencijos, tikslo numatymas; adresato poreikių, pažiūrų, žinių lygio analizė; pagrindinės minties ir teiginių formulavimas, kalbos komponavimas. Pagrindiniai komponavimo principai: laiko sekos, erdvinio nuoseklumo, priežasties ir pasekmės ryšio, uždavinio sprendimo tvarkos, teminis. Kalbos teksto kūrimas: raiškos specifika, pagrindinių stilingos kalbos reikalavimų laikymasis. Kalbos sakymas: klausytojų dėmesio valdymas, jų reakcijos interpretavimas; kalbėtojo balso, intonacijos, neverbalinių veiksnių (laikysenos, gestų, mimikos) poveikis. Savo ir kitų pasakytų kalbų aptarimas ir vertinimas.

Dialoginės kalbos specifika. Raiškos (sintaksės, leksikos, gramatikos) ypatumai. Įvairūs pokalbiai, diskusijos, interviu. Rengimasis diskusijai (apsibrėžiama tema, problemos, numatomi dalyvių ir vadovo vaidmenys). Diskusijos eiga (požiūrių išdėstymas, argumentavimas, išvados, apibendrinimas). Kalbos etiketas. Diskusijos vertinimas.

Klausymasis. Tikslingumas, aktyvumas, pagrindinių dalykų, skirtingų požiūrių išskyrimas, tikslinimasis, užrašai.

Rašytinė kalba. Privatusis ir dalykinis rašymas. Privačiojo rašymo žanrai: dienoraštis, laiškas, miniatiūra. Kūrybiniai bandymai (eilėraštis, vaizdelis, apsakymas ar kt.). Dalykinis rašymas. Žanrai: rašinys, esė, straipsnis, referatas, recenzija, anotacija, autobiografija, charakteristika. Dalykiniai raštai: prašymas, protokolas, gyvenimo aprašas. Privačiojo ir dalykinio teksto raiškos panašumai ir skirtumai.

Rašymo procesas. Rengimasis rašyti: tikslo ir adresato numatymas, planavimas (informacijos, idėjų radimas, temos, pagrindinės minties, teiginių numatymas). Pirmojo varianto rašymas (komponavimas). Konsultacijos. Aptarimai. Redagavimas tikslo, adresato, turinio,

teksto, pastraipos, sakinio struktūros, stiliaus ir kalbos normų aspektais. Savo ir kitų parašytų tekstų vertinimas.

Literatūrinis ugdymas

Literatūrinio ugdymo medžiaga programoje pateikiama iš esmės chronologine tvarka, nurodomi tik svarbesni kūrinų nagrinėjimo ir kontekstų aptarimo aspektai. Kitus aspektus pasirenka mokymo priemonių autoriai, mokytojai, moksleiviai. Galimi ir kitokie medžiagos pateikimo būdai.

Skaityti ir nagrinėti privalu tik ryškesniu šriftu išspausdintus kūrinius. Konteksto medžiaga remiamasi tikslingai ir kryptingai: aptariami (ar prisimenami iš ankstesnio kurso) tie kultūrinio gyvenimo reiškiniai, autoriai, tekstai, kurie yra būtini nagrinėjamiems kūriniams suvokti. Konteksto medžiaga mokytojas gali remtis ieškodamas ryšių su kitais dalykais, individualizuodamas mokymo procesą, numatydamas projektų, referatų ir kitų literatūrinio ugdymo darbų tematiką. Pasirenkami skaityti 2-3 literatūros kritikos darbai.

Literatūros ištakos: mitai, folkloras, epas. Homeras, Biblija.

Senoji lietuvių raštija (kartojamoji apžvalga).

Renesansas. (M.de Servanteso „Don Kichotas“, F. Rable „Gargantiua ir Pantagruelis“).

V. Šekspyro „Hamletas“ (naujo tipo herojus, šekspyriškoji tragedija) arba **V. J. Getės „Fausto“** I dalis (faustiškoji problematika) pasirinktinai.

Šviečiamasis amžius. Šviečiamasis amžius Lietuvoje, grožinės literatūros pradžia.

K. Donelaitis. „Metai“. Sąsaja su socialiniu kultūriniu kontekstu: lietuvininkų padėtis XVIII a. Mažajoje Lietuvoje. Skirtingų epochų, literatūrinių kontekstų bei stilių sankirta poemoje.

Romantizmas. Istorijos „atradimas“. Individo vertė. Naujos estetiškos vertybės. A. Mickevičius (pasirinktų kūrinių pasirinkti fragmentai). Lietuvių romantizmo savitumas. **Maironio „Pavasario balsai“**. Ryšiai su tautiniu sąjūdžiu ir „tautų pavasariu“. Lyrinio išgyvenimo ir lyrikos raiškos universalumas.

Realizmas. Pasirinktų O. Balzako, G. Flobero, F. Dostojevskio kūrinių ištraukos. Realizmas Lietuvoje. V. Kudirka. **J. Biliūnas. Apsakymai, „Liūdna pasaka“**. Subjektyvusis pasakojimas.

Lietuvių literatūros modernėjimas XX a. Pradžioje. Neoromantizmas. Šatrijos Ragana, Vaižgantas, B. Sruoga ir kt. **V. Krėvė. „Skirgaila“**. Romantinis individualizmas. Istorinė drama. **V. Mykolaitis-Putinas. „Altorių šešėly“**. Psichologinis realistinis romanas. Asmens tapatybės suradimo ir savirealizacijos kelias. Menininko ir meno kūrybos problemos. Modernioji žmogaus samprata.

Simbolizmas. **V. Mykolaitis-Putinas. „Tarp dviejų aušrų“**. Dualistinė pasaulėjauta. Lyrikos dramatismas.

Ekspresionizmo estetika. K. Binkis. **J. Savickis. Novelės. Žmogaus samprata. Ironija.**

Antroji neoromantikų karta. **S. Nėris. „Diemedžiu žydėsiu“**. Žmogaus būties problematika. Romantiškojo lyrizmo esmė. **„Prie didelio kelio“**. Tragizmas lyrikoje.

Neorealizmas. A. Vaičiulaitis.

Prarastoji karta. Pasirinktina E.M. Remarkas, E. Hemingvėjus.

Egzistencializmas. Absurdo literatūra. F. Kafka. **A. Kamiu. „Maras“** arba **„Svetimas“**. Žmogiškojo solidarumo etika.

Lietuvių literatūra Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo. V. Mačernis. Egzistencijos tragizmas ir ištvėrmė. B. Sruoga.

Tremties, rezistencijos, egzodo literatūra. **H. Radauskas. „Fontanas“, „Strėlė danguje“**. Estetinė distancija. **A. Škėma. „Balta drobulė“**. Žmogaus destrukcija ir istorija. Modernaus pasakojimo ypatybės, sąmonės srautas.

Šiuolaikinė lietuvių literatūra. Dramaturgija. **J. Marcinkevičius**. Draminė trilogija apie tautos tapatybės pagrindus (valstybę, knygą, meną). **„Mažvydas“**. Poetinė drama.

Proza (romanas, apysaka, novelė). **J. Aputis, R. Granauskas, V. Juknaitė, S. Šaltenis, B. Vilimaitė (du pasirinkti autorių kūriniai)**. Naujos pasakojimo technikos (sąmonės srautas, menamoji tiesioginė kalba). Pakitusi žmogaus koncepcija (pabrėžiamos ne aplinkos determinantės, o

prigimtis, pasąmonė, iracionalumas). Charakterio kaita: nuo vientiso prie fragmentiško, nevienareikšmio personažo. Vaizduotės pasaulis – groteskas, fantastika, sapnas. Prozos kalba: polifoniškumas, „žemojo stiliaus“, slengo vaidmens išaugimas.

Poezija. **S. Geda, M. Martinaitis, N. Miliauskaitė, J. Vaičiūnaitė, T. Venclova (dviejų pasirinktų autorių eilėraščiai)**. Poetinio pasaulio sąlygiškumas. Kultūrų kontekstas. Lyrinio „aš“ susiskaidymas, jo balsų polifoniškumas. Lingvistinė poezija: eksperimentavimas su kalba (fonika, morfologija, leksika, etimologija).

Dokumentinė literatūra (biografija, memuarai, autobiografija, dienoraščiai). Eseistika. **S. Geda, V. Juknaitė, D. Kajokas, M. Martinaitis, S. Parulskis (du pasirinktų autorių tekstai)**. Subjektyvusis samprotavimas.

Socialinio ugdymo elementai

Skaitant tekstus, aptarinėjant kultūrinius kontekstus prisimintini Lietuvos istorijos faktai, situacija. Skirtinos užduotys, susijusios su istoriniu ir kultūriniu kontekstu.

4.9. Gebėjimai ir pasiekimai

- Supranta teksto paskirtį, adresanto bei teksto prasmę.
- Geba kritiškai vertinti.
- Klausydamas ir skaitydamas taiko įvairias teksto suvokimo strategijas.
- Skaito ir interpretuoja nesudėtingos sandaros tekstus. Interpretaciją grindžia kūrinio struktūros analize ir kultūrinio konteksto argumentais. Sudėtingesnį tekstą skaito ir aptaria, vadovaudamasis pateiktais klausimais ir paaiškinimais.
- Pagrįstai interpretuoja negrožinius apeliatyvinio, diskusinio pobūdžio tekstus, aptaria juose pateiktus įvairius požiūrius bei poveikį adresatui, išsako savo nuomonę.
- Aptaria ir vertina tekstus, kuriuose prasmė reiškiamą ne vien verbaliniais ženklais (filmas, spektaklis, reklama, interneto svetainė ir pan.).
- Rašo įvairių žanrų tekstus, atsižvelgdamas į tikslą, adresatą, situaciją.
- Redaguoja tekstus tikslo, adresato, turinio, pastraipos, sakinio struktūros, stiliaus ir kalbos normų aspektais.
- Laikosi pagrindinių tekstų kūrimo principų: trinarės struktūros, teksto nuoseklumo, pastraipos vientisumo bei bendrųjų stiliaus reikalavimų.
- Parengia ir pasako viešąją kalbą, aiškiai formuluojamas teiginius ir argumentus, pabrėždamas svarbiausius dalykus.
- Dalyvauja įvairaus pobūdžio pokalbiuose (pašnekesyje, diskusijoje, interviu ir pan.): efektyviai klausosi, atsako, svarsto, kelia problemas, argumentuoja, prieštarauja, plėtoja mintis ar idėjas, vertina.
- Paaiškina, kaip kalbos vartojimas priklauso nuo tikslų, turinio, komunikacijos būdo, adresanto ir adresato vaidmenų ir tarpusavio santykių.
- Supranta, kad kalba galima paveikti kito žmogaus ir visuomenės vertybines nuostatas, požiūrius, formuoti gyvensenos ir mąstymo stereotipus, pateikia pavyzdžių.
- Paaiškina, kaip kalboje atsispindi tautos pasaulėjautos, materialinės ir dvasinės kultūros savitumas. Pateikia konkrečių pavyzdžių.
- Aptaria tekstą kaip kalbos vienetą, paaiškina jo struktūros ir semantikos ypatybes.
- Skiria funkcinis stilius (buitinį, mokslinį, administracinį, publicistinį, meninį), apibūdina jų vartojimo sritis, žanrus, kalbinę raišką.
- Žino lietuvių bei visuotinės literatūros raidą, komentuoja jos sąsajas su kultūriniu, istoriniu, literatūriniu kontekstu.
- Atpažįsta literatūroje savosios ir visuotinės kultūros ženklus ir paaiškina jų reikšmę.
- Aptaria žymesnius iškiliausių lietuvių ir pasaulio rašytojų kūrinius, nusako kūrinio vietą literatūros raidos procese.

5. VERTINIMAS

Ugdymo procese taikomi Europos mokyklose priimti vertinimo principai (1999-D-109), aprėpiantys tiek formuojamąjį, tiek suminį vertinimą. Pagrindiniai mokymosi rezultatai vertinami:

- Vertinami visi mokinio gebėjimai ir žinios, įvardytos programos mokymosi uždaviniuose ir ugdymo turinyje.
- Vertinimas siejamas su mokinio veikla, kuri atliekama dėstant kursą.
- Visų tipų mokinio veikla ir darbai mokymosi metu turi būti vertinimo dalis (žodiniai ir rašto darbai, testai, praktinės užduotys ir kt.).
- Mokiniai turi būti supažindinti su standartais, kurie turi būti pasiekti, ir veiklomis, kurios turi būti atliktos, kad būtų atitinkamai įvertinti pagal vertinimo skalę.
- Mokiniai turi žinoti, koks yra jų pasirodymas, lyginant su kitų mokinių, besimokančių toje pačioje sekcijoje ar gretimose. Tai yra sąlyga tos pačios ir skirtingų sekcijų mokytojams koordinuoti vertinimą.

Vertinimo tikslai, mokantis lietuvių kalbos, visų pirma sietini su pagalba mokiniui mokytis ir bręsti kaip asmenybei, pateikti informaciją apie jo mokymosi patirtį, pasiekimus ir pažangą, nustatyti mokinio ir mokytojo darbo sėkmę. Todėl vertinimas turėtų padėti mokiniui pažinti save, suprasti savo stipriąsias ir silpnąsias puses, įsivertinti savo pasiekimų lygmenį, kelti mokymosi tikslus. Mokytojui vertinimas turėtų padėti išvelgti mokinio mokymosi galimybes, nustatyti problemas ir spragas, diferencijuoti ir individualizuoti darbą, parinkti ugdymo turinį ir metodus.

Mokiniai supažindinami tiek su bendrais vertinimo principais, tiek su vertinimo kriterijais konkrečioje pamokoje ar veikloje, atsiskaitymo ar vertinimo formomis, būdais ir kriterijais tam tikrais laikotarpiais, atskirų užduočių vertinimo tikslais ir kriterijais ir pan. Jei vertinamas rašytinis darbas, mokiniai turi būti supažindinami su žymėjimo ženklais, kad galėtų juos geriausiai suprasti. Rašto darbai galėtų būti kaupiami į aplankus, kad tiek mokytojas, tiek mokinys akivaizdžiai matytų pažangą. Žodiniai mokinių pasisakymai (pvz., monologinės kalbos, diskusijos, interviu ir kt.) gali būti įrašomi, kad galima būtų analizuoti pasiekimus.

Vertinimui pasirenkami skirtingi būdai ir formos, siekiant kuo tiksliau įvertinti mokinio gebėjimus, pasiekimus, žinias ir atskleisti mokymosi kryptis, tobulėjimo ir ugdymosi gaires. Įvertinimo pateikimo forma pasirenkama pagal vertinimo tikslą (diagnostika, grįžtamasis ryšys ar kt.). Atskirų gebėjimų, žinių ar kt. Sritis turėtų būti vertinamos kelis kartus per metus, kad būtų stebimas mokinio ugdymasis ir pažanga, kad galima būtų susidaryti objektyvesnį vaizdą.

- **Bakalaureato egzaminų užduotys rengiamos atsižvelgiant į 6-7 mokymosi metų medžiagą.**